

A TÁRGYALÓTEREMBEN ZAJLÓ TOLMÁCSOLÁS KÉT ASPEKTUSA EGY EMPIRIKUS KUTATÁS TÜKRÉBEN

PUKLUS MÁRTA

ME Modern Filológiai Intézet

Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék

E-mail: puklusmarta@gmail.com

Two Aspects of Courtroom Interpreting in the Light of an Empirical Research. Court interpreting is not only a favoured interesting topic of the international literature, there are also ever more articles and books appearing in Hungary (Csörgő 2013, Farkasné Puklus 2016, 2017, 2018a, 2018b, 2018c, Horváth 2013, 2017, 2018, Lesetár 2016, Puklus 2018a, 2018b, Seresi-Láncos 2017, Vinnai 2017). This paper presents two different aspects of interpreting in the courtroom based on the results of an empirical research conducted in Hungary. First, we focus on the role of the interpreter, with regard to the possibility of looking at the documents prior to the hearing and as a second aspect, the different interpreting modes used at courtroom hearings are reviewed. The study tries to look at these two aspects through the results of the empirical research detailed in the introduction of the paper. In the first part of the research, judges could tell their opinion in the form of answers to the questionnaire, the second part was related to the investigation of written protocols of hearings where interpreters were involved. In the third part, audio recordings were made at court proceedings with interpreters. Selecting from the results of the research parts, we can gain a more detailed picture of courtroom communication and can get an insight into its challenges.

Keywords: court interpreting, role of the interpreter, interpreting modes

Bevezetés

A bírósági tolmácsolás kommunikációs szituációjának nyelvi és nem nyelvi tényezői címet viselő kutatás célja – ahogyan az elnevezése is tükrözi – a tolmáccsal zajló kommunikációs helyzet vizsgálata és a bírák elvárásainak feltárása. Két kutatási kérdésre keresem a választ, egyrészt arra, hogy mit vár el a bíró a bírósági tolmáctól, másrészt arra, hogy a tolmács vajon hozzáférhet-e a felkészüléshez szükséges információkhoz a tárgyalást megelőzően. A kutatási kérdések alapján azt a hipotézist állítottam fel, hogy a bírósági tolmáccsal szemben támasztott (gyakran irreális) elvárások nagymértékben nehezítik a tárgyaláson elhangzó megnyilvánulások közvetítését. Az Országos Bírósági Hivatal 2016-ban engedélyezte a kutatást, mely három fő szakaszban valósult meg (a kutatás előzményeiről, a miskolci kutatásokról lásd Farkasné Puklus 2018b). A kutatás első részeként elkészült egy tizenhat kérdésből álló kérdéssor bírák számára. Ezt a kérdőívet két fázisban tölthették ki a válaszadók: az első szakaszban, 2016 júniusában harminc bíró

válaszolt a kérdésekre (A kérdőív első szakaszának elemzéséről lásd Farkasné Puklus 2018a). Az Országos Bírósági Hivatallal történt egyeztetést követően – a kérdőív némi módosítása után – a második szakaszban, 2016 decembere és 2017 márciusa között, mondhatták el véleményüket a bírák a kérdésekre adott válaszok formájában. Az Országos Bírósági Hivatal belső, intranetes felületén közzétett kérdéssor kitöltéséhez hatvan válaszadó kezdett hozzá, közülük 29 fő töltötte ki teljesen a kérdőívet, és szolgáltatott értékelhető adatokat (a második szakasz egyes aspektusairól lásd Farkasné Puklus 2018c, megjelenés alatt).

A kutatás második részében, 2016 decembere és 2017 áprilisa között, három magyarországi bíróságon tekinthettem be lezárt, tolmács bevonásával lefolytatott ügyek jegyzőkönyveibe. A két budapesti és az egyik vidéki bíróságon összesen 32 jegyzőkönyvet nézhettem meg olyan bírósági ügyekről, melyek során angol–magyar és német–magyar nyelvkombinációkban vontak be tolmácsokat (a jegyzőkönyvek vizsgálata kapcsán két eset tanulságairól lásd Farkasné Puklus 2017, magyar nyelven Puklus 2018b megjelenés alatt).

Miután az Országos Bírósági Hivatal és a miskolci törvényszék elnöke megadta engedélyét hangfelvételek készítésére olyan bírósági tárgyalásokon, melyekben tolmács is közreműködik, elkezdődhettek a kutatás harmadik részének előkészületei. Sokáig nem jelentkeztek a bírák a kutatásban való részvételre, ezért időközben az angol–magyar és a német–magyar nyelvpárokon túl az engedély kiegészítését kértem a szomszédos országok nyelveire. Így sikerült 2017 ősze és 2018 nyara között három polgári (két német és egy angol nyelvű) eljárásról és egy-egy román és szlovák büntetőügy tárgyalásairól hangfelvételeket készíteni, s ahol lehetőség volt rá, az adott ügyben kirendelt tolmácsokkal retrospektív interjú is rögzíteni közvetlenül a tolmácsolási esemény után (három interjú készült a tolmácsokkal az angol, a román és a szlovák tárgyalás kapcsán). Részletes elemzés az angol tolmács bevonásával zajló tárgyalásról készült (ennek első eredményeiről lásd Puklus 2018a).

A következőkben e három kutatási rész első eredményeibe nyerhetünk rövid betekintést két különböző nézőpontból: a tolmács szerepét és a tolmácsolási módokat görcsö alá véve.

1. A tolmács szerepe a tárgyalás során és az iratbetekintés lehetősége

A tolmács „morális dilemmái” szerepének különféle megközelítéséből adódnak: a bírák gyakran szó szerinti fordítást várnak el tőle, hiszen az értelmezés a bíróság feladata, ennek ellentmond viszont, hogy tolmácsolni lehetetlen a hallottak értelmezése nélkül (Horváth 2013, Morris 1995). A tárgyalásra kirendelő végzésben (bár ezen végzések szövegezésében részben eltérő lehet) legtöbbször utalást találunk arra, hogy a tolmácsnak a tárgyaláson szakszerűen és pontosan kell fordítania, s a hamis fordítás következményeire is figyelmeztetik (vö. Farkasné Puklus 2017: 177–178, Horváth 2013: 3).

Németországban a tolmács nem számít szakértőnek, mivel nem visz új tartalmat az ügybe, hanem a felek közötti kommunikációt segíti. Véleményt nem nyilváníthat, s nem szólhat bele az ügybe (Driesen–Petersen 2011: 6). Ausztriában az osztrák perrendtartás szerint a tolmácsok nem szakértők, de bizonyos esetekben nem zárható ki, hogy szakértőnek kérik fel őket (Kadrić 2009: 49–51). Magyarországon a szakértőkre vonatkozó jogszabályokat kell alkalmazni a tolmácsokra (vö. Farkasné Puklus 2016: 43–44, Lesetár 2016: 25–26). A 2018. január 1-jén hatályba lépett 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról a következőképpen fogalmaz:

61. § [Tolmács és fordító]

(1) A bíróság tolmácsot, jelnyelvi tolmácsot (a továbbiakban együtt: tolmács), illetve fordítót rendel ki, ha a 113. §-ban foglalt jogok érvényesülése érdekében vagy egyébként e törvénynek a nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezése értelmében szükséges.

(2) Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, **a kirendelt tolmácsra és fordítóra e törvény kirendelt szakértőre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.** (saját kiemelés)

A 2018. július 1. napján hatályba lépett 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról szintén hasonlóan rendelkezik:

201. §

(1) **A szakértőre vonatkozó rendelkezések a tolmácsra is irányadók** azaz, hogy tolmácsként a jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő személy vehető igénybe. Ha ez nem lehetséges, eseti tolmácsként kellő nyelvismerettel rendelkező más személy is kirendelhető. Tolmácsron a szakfordítót is érteni kell.

(2) A tolmácsot a kirendelésével egyidejűleg figyelmeztetni kell a hamis tolmácsolás következményeire. (saját kiemelés)

A tolmácsot ugyanolyan nyomtatványon idézik, mint a szakértőt, s mivel a szakértőre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni tevékenységére, ezért e megfogalmazás szerint jogában állna betekinteni az aktákba.

1.1. A tolmács szerepe a kérdőív alapján

A kutatás eredményei, a bírák kérdőíves kérdésre adott válaszai alapján azonban ez mégsem egyértelmű. A kérdőív első szakaszában (6. kérdés: *Ön a tárgyalás előtt a tolmács rendelkezésére szokott-e bocsátani olyan iratokat, amelyek az adott ügygel kapcsolatosak?*) a 29 válaszadó többsége, 22 bírő válaszolta azt, hogy nem bocsát a tolmács rendelkezésére az adott ügygel kapcsolatos iratokat. Hárman válaszoltak úgy, hogy *néha*, és csupán négyen *igennel* erre a kérdésre. Hatan részletezték, hogy milyen iratokról lehet szó, megem-

lítették a vádiratot, az érintett személy korábbi nyilatkozatait, a jegyzőkönyveket, az ügyész-ség indítványát, a vádlott nyomozati vallomását, a szakértői véleményt, az idézést s a peres felek beadványait.

A kérdőív második szakaszában a 27 válaszadóból 19 bíró felelte azt erre a kérdésre, hogy *nem* ad a tolmácsnak olyan iratot, mely segítségével fel tudna készülni az adott ügyre. Hat bíró válaszolt úgy, hogy *néha*, csupán ketten írtak *igent*. Hét válaszadó fűzött megjegyzést válaszához, egyikük „*kizárólag a tárgyaláson, szükség esetén*” bocsát iratokat a tolmács rendelkezésére. Másikuk szerint „*amennyiben igényli a tolmács, betekinthez az iratokba, de ez nagyon ritka*”. Egy további válaszadó szerint a tolmácsnak „*nincs iratbetekintési joga*”. Utaltak továbbá arra, hogy „*titoktartási nyilatkozat hiányában*” nem tekintethet az iratokba a tolmács, a többi megjegyzés pedig az adott esetben a tolmács rendelkezésére bocsátható iratok típusaira vonatkozott: megemlítették a *vádiratot, a vádközlőt és a résztvevő korábbi nyilatkozatait*.

1.2. A tolmács szerepe a jegyzőkönyvek alapján

A kutatás második részében, a jegyzőkönyvek vizsgálata során arra nem derült fény, hogy a tolmácsok kaptak-e, s ha igen, milyen lehetőséget a felkészülésre. Az elemzett jegyzőkönyvek egyikében (erről lásd Farkasné Puklus 2017, Puklus 2018b megjelenés alatt) arról olvashatunk, hogy a vádlottat csalással vádolták: az egyik magyar banknál az elhunyt lányának adta ki magát, ezért – megtevesztve a banki ügyintézőt – hozzá tudott férni az elhunyt bankszámlájához. A védelem arra épült, hogy a bankban a vádlott nem értette a neki feltett magyar kérdést, ebből adódott a félreértés, s a vádlott nem szándékosan, hanem hiányos nyelvismeretéből adódóan adhatta ki magát másnak. A vádlott nyelvismeretének ellenőrzésére a tolmácsot a tárgyalás során nyelvi szakértőnek kérik fel, a tolmácsolás során az elé tárt iratokkal kapcsolatban arra kérik, hogy ítélje meg, a dokumentumok fordítások-e, vagy sem. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a tolmács ennek minden további nélkül eleget tesz, így ténylegesen szakértői szerephez kerül, hiszen véleménye az ügy kimenetelét befolyásolja.

1.3. A tolmács szerepe a hangfelvételek alapján

A kutatás harmadik részében mind a hangfelvételek, mind a tolmácsokkal készített interjúk arról tanúskodnak, hogy a tolmácsok a legtöbb esetben felkészülés nélkül érkeznek a tárgyalásra. Egyedül egy esetben fordult elő (a még nem elemzett akciókutatás során német–magyar nyelvpárban), hogy a bíró a tárgyalásra idéző végzésben felhívta a tolmács figyelmét arra, hogy a bíróság lehetőséget ad betekinteni az iratokba. Előzetes egyeztetést követően így a tolmács a tárgyalás előtt áttekintette az ügy iratait, s megfelelően fel tudott készülni a tárgyalásra.

Jól érzékelhető a különbség a hazai bíróságok gyakorlata és az Európai Unió Bíróságán megszokott tolmácsolás között, ha pusztán arra gondolunk, hogy az Európai Unióban a tolmácsok külön felkészülési napot kapnak, s kötelező számukra biztosítani az

ügyiratokat. Nem hasonlítható össze viszont e két tolmácsolási gyakorlat abból a szempontból, hogy míg a nemzeti bíróságokon – különösen vidéken – viszonylag ritkán fordulnak elő tolmácsolásos ügyek, addig az Európai Unió Bíróságán az ügyek döntő többségében szükség van tolmácsolásra (az Európai Unió Bíróságának tolmácsolási gyakorlatáról l. Seresi–Láncos 2017).

A tolmács szerepét részletesen az angol tolmács segítségével lefolytatott tárgyaláson vizsgáltam Hale (2008) csoportosítása alapján (Puklus 2018a). A közvetítői díj fizetése tárgyában indított eljáráson a hangfelvételek alapján a tolmács leginkább a nyelvi közvetítő szerepét vállalja magára, de néha megpróbálja magához ragadni a kezdeményezést, mert a tárgyalás dinamikájából, a résztvevők kommunikációja alapján erre sokszor szükség van. A bíró a tolmácsot ugyanakkor inkább a bíróság segítőjének tekinti, ahogyan a lenti szemelvényből is kiténik, hiszen megkéri, hogy halkabban tolmácsoljon.

¹1. példa (12: 05)

B: Először is azzal kezdeném a mai tárgyalást, hogy mi a bizonyítási teher. Tehát, hogy kinek mit kell bizonyítania ebben a perben, ezt eddig már a tárgyalási jegyzőkönyvben fellelhető az erre vonatkozó tájékoztatás, csak hogy mindenki számára egyértelmű legyen. Tehát a felperest terheli annak bizonyítási kötelezettsége, hogy az alperessel szóban 2015. december hó 11. napján abban állapodtak meg, hogy az alperes és az X vállalat között közvetítői tevékenységet végez gépek eladása tárgyában. A közvetítés sikeres volt, az alperes a kereseti kérelemben megjelölt díj fizetésére köteles. ***Kicsit halkabban jó? Kérvén, köszönöm.***

FJK: ***Bírja követni? Mert úgy látom, lemaradt!***

T: ***Én ott tartottam éppen,*** hogy 2015 decemberében öö öö megállapodás volt, hogy öö öö közvetítőként fog foglalkozni, vagy közvetítőként//

B: Ez a bizonyítási teher, erre vonatkozóan fogom most meghallgatni, jó?

Az egyes kutatási részekből az látható, hogy nehéz egyértelműen meghatározni a tolmács tárgyaláson betöltött szerepét. A feladat nehézsége pontosan az, hogy sem a bíróság, sem az idegen nyelvű fél, sem a tárgyalás egyéb résztvevői nincsenek pontosan tisztában a nyelvi közvetítés összetettségével, s a tolmácsnak a tárgyalótermi kontextusban ennek a többszörösen összetett elvárásnak kell megfelelnie. Berk-Seligson (1990) is rámutat arra, hogy a tolmács problematikus szerepe nem pusztán a tolmácsolási folyamat nehézségeiből adódik, hanem abból az alapvető ellentétből is, ahogyan a tolmács meghatározza saját szerepét, és ahogyan a tárgyalótermi résztvevők és a bírósági alkalmazottak tekintenek rá. Ez az ellentét látszik beigazolódni mind a kérdőíves válaszok, mind a hangfelvételek és a tolmácsokkal folytatott interjúk alapján.

1 Rövidítések: B = bíró, FJK = felperes jogi képviselője, T = tolmács.

2. A tárgyalás során alkalmazott tolmácsolási módok

A második aspektus, melyből jelen tanulmányban vizsgálom a tolmáccsal zajló tárgyalást, a különféle tolmácsolási módok alkalmazása. A bírósági eljárás során gyakran szükséges váltani a különféle tolmácsolási módok között, a bírósági tolmács mindezt többnyire úgy oldja meg, hogy az eljárásban részt vevő felekben ez a váltás sokszor nem is tudatosul. A bírósági tolmácsolás A nyelvről B nyelvre, illetve B nyelvről A nyelvre, retur is történik. Meg kell különböztetnünk azonban a nemzetközi bíróságokon zajló eljárásokat, ahol technikai berendezések segítik a tolmácsok munkáját, éppen ezért gyakran szinkrontolmácsolással folyik a tárgyalás, illetve a nemzeti bíróságokon zajló tárgyalásokat, ahol többnyire nincs lehetőség tolmácskabin használatára² (vö. Seresi–Láncos 2017). A hazai tárgyalóterekben a tolmácsolás módja lehet rövid szakaszos **konzekutív**, azaz követő, lehet **fülbesúgó szinkron** (chuchotage, azaz suttogó szinkron Horváth 2013: 26), illetve előfordulhat még az írott szöveg tolmácsolása, a **blattolás** is. Az eljárásban résztvevők száma, ezen belül az idegen nyelvű felek száma, a tárgyalóterem mérete, a per jelentősége és még számos tényező befolyásolja a tolmácsolási mód kiválasztását, illetve a tolmács lehetőségeit (vö. Farkasné Puklus 2016).

2.1. Tolmácsolási módok a kérdőív alapján

A kérdőív első szakaszában (10. kérdés: *Ön szerint mely tolmácsolási fajták a leghatékonyabbak a tárgyalás során?*) a 29 válaszadó bírő mindegyike a *követő, konzekutív* tolmácsolási módot jelölte meg, közülük egy-egy válaszadó a konzekutív tolmácsolási módon kívül megjelölte még a *fülbesúgó tolmácsolást* és a technikai berendezéssel történő *szinkrontolmácsolást* is (annak ellenére, hogy a magyar tárgyalóterekben még nem terjedt el a technikai berendezések használata).

A kérdőív második szakaszának válaszai alapján a 29 válaszadó közül 23 fő a konzekutív tolmácsolási módot jelölte meg, három válaszadó szerint csak a *fülbesúgó tolmácsolás*, három másik válaszadó szerint a technikai berendezéssel történő *szinkrontolmácsolás* a tárgyaláson való tolmácsolás legmegfelelőbb módja. A válaszok túlnyomó többsége szerint tehát a bírák a *követő, konzekutív tolmácsolást* tartják a tárgyalások során a leghatékonyabbnak.

2.2. Tolmácsolási módok a jegyzőkönyvek alapján

A kutatás második részében, a jegyzőkönyvek vizsgálata során nem találtam utalást a tárgyaláson alkalmazott tolmácsolási módokra, erről a jegyzőkönyvek nem tesznek említést.

2 Ezen a téren várható előrelépés, hiszen van olyan bíróság, ahol már távmeghallgatási rendszert is kialakítottak [<https://miskolcitorvenyszek.birosag.hu/hirek/20180627/tavmeghallgatasi-rendszert-alakitottak-ki-miskolci-torvenyszeken>].

2.3. Tolmácsolási módok a hangfelvételek alapján

A kutatás harmadik részeként készített hangfelvételek tanúsága szerint a tolmácsok vagy maguk döntenek el a tolmácsolás módját, vagy a bíró jelzi erre vonatkozó kérését egy-egy ítélet, végzés stb. felolvasásakor. Több esetben a tolmács gyakorlottságán is múlik, hogy mennyire tudja váltogatni az egyes tolmácsolási módokat, azaz mikor használ konzekutív, mikor suttogó szinkrontolmácsolást.

A már elemzett, angol tolmács bevonásával lefolytatott tárgyaláson a tolmács kérdések és válaszok esetén a követő, konzekutív tolmácsolási módot alkalmazta, míg az iratok ismertetésekor fülbesúgó módon tolmácsolt (vö. Puklus 2018a). Ennek megfelelően a tárgyalás kezdetén, amikor a bíró ismertette az iratokat, s eközben nagyon gyorsan beszélt, a tolmács fülbesúgó módon tolmácsolt az idegen nyelvű félnek. Mindez a résztvevőket nem zavarta, de a bírót igen, mert már eközben is szólt a tolmácsnak, hogy „nagyon picit halkabban, jó?” A bíró a tárgyalás menetének, ütemének tartására hivatkozva több esetben kéri a tolmácsot a „suttogó üzemmódra”. A következő nyelvi példa is erről tanúskodik a tárgyalás végén:

2. példa (1:21:21)

- B: Alperes észrevétele: teljesen felesleges volt hatszor Bombaiba utazni, a munka az alsózsolcai telephelyen folyt.
- B: Van-e még valakinek kérdése, észrevétele?
- T: *Ezt lehetne, le szeretném fordítani.*
- B: *Igen, de, de, nem lényeges most ez, suttogással fordíthatja, de semmiféle kérdést nem várok rá.*
- B: Kérdezem, hogy van-e még valakinek valami észrevétele, kérdése?
- T: The work was done in Alsózsolca...
Alsózsolcán végezték a munkát...
- B: Jó, befejeztnek nyilvánítom a meghallgatásukat akkor.

Mikkelson (2000) is a konzekutív tolmácsolási mód mellett teszi le a voksát, a bírósági tolmácsoknak véleménye szerint maximum száz szóból (néhány mondat) álló szakaszokat kellene tolmácsolniuk annak érdekében, hogy eleget tudjanak tenni a jogi oldal által elvárt pontos és szó szerinti fordítás követelményének. Angermeyer (2015) szintén ezt az álláspontot képviseli, hiszen ha az a cél, hogy az idegen nyelven nem beszélő fél azonos eséllyel induljon a tárgyaláson, mint az adott tárgyalás nyelvét beszélő fél, akkor a rövid szakaszos konzekutív tolmácsolás tűnik a leginkább alkalmas eszköznek arra, hogy a tárgyalás folyamán mindkét fél ugyanolyan mértékben férhessen hozzá az elhangzottakhoz.

A téma magyar nyelvű szakirodalmában Horváth (2013) és Farkasné Puklus (2016) a tárgyalás menetére tekintettel utalnak arra (a tárgyalás tempója, lásd 2. nyelvi példa), hogy a tárgyalás során, különösen a tárgyalás kezdetén és végén a suttogó szinkron vagy fülbesúgás a tolmácsolás leghatékonyabb módja. Kadrić (2004) is arra hívta fel

a figyelmet, hogy az Ausztriában gyakran használt konsekutív tolmácsolási módot érdemes lenne felülvizsgálni, hiszen az idegen nyelvű fél jogai csak úgy biztosíthatók, ha a tolmácsolás átfogóan zajlik, részben konsekutív, részben fülbesúgó módon.

3. Összefoglalás

Jelen tanulmány a tárgyalótermi tolmácsolás két különböző aspektusát világítja meg egy nemrég lezárult kutatás eredményeit alapul véve. Elsőként a tolmács szerepét jártuk körül, érintve az iratbetekintés lehetőségét, második aspektusként a tárgyalás során alkalmazott tolmácsolási módokat tekintettük át. A szerző a tanulmányban e két aspektust a három részből álló empirikus kutatás első eredményein át szemléltette. A kutatás részeiből kirajzolódik a tolmács összetett szerepe, melynek kihívásai adódhatnak a tárgyaláson résztvevők elvárásaiból, a bíró hozzáállásából, de akár a tolmács saját, tolmácsként betöltött szerepe megítéléséből is.

Jelen tanulmány rövid betekintést nyújt a nemrég lezárult kutatás első eredményeibe. Mivel ez a kutatási terület nagyon szerteágazó, s az elvégzett kutatás nyelvi és nem nyelvi tényezőket is vizsgál, ezen tanulmány keretein túlmutat az eredmények átfogóbb ismertetése. Az eredmények összegzése, értékelése jelenleg is folyik, s remélhetőleg hamarosan doktori értekezés formájában elérhetővé válik.

Irodalom

- Angermeyer, Philip Sebastian 2015. *Speak English or What? Codeswitching and Interpreter Use in New York City Courts*. New York: Oxford University Press.
- Berk-Seligson, Susan 1990. *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- Csörgő Zoltán 2013. Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* 15. évf. 2. szám. 51–71.
- Driesen, Christiane – Petersen, Haimo-Andreas 2011. *Gerichtsdolmetschen – Grundwissen und -fertigkeiten*. Tübingen: Narr Verlag.
- Farkasné Puklus Márta 2016. Bírósági tolmácsolás – alapelvek és elvárások. *Fordítástudomány* 18. évf. 2. szám. 40–52.
- Farkasné Puklus Márta 2017. Dolmetschen im Ungarischen Gerichtssaal – Einblick in das Protokoll von zwei Fällen. In: *Sprache und Recht. Übersetzer und Dolmetscher als Mittler zwischen Sprachen und Rechtssystemen*. Berlin: BDÜ Fachverlag. 170–180.
- Farkasné Puklus Márta 2018a. Court Interpreting Research in Hungary: Judges' Expectations. In: Horváth I. (ed.) *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. Budapest: Eötvös Kiadó. 99–121.

- Farkasné Puklus Márta 2018b. Nyelv és jog – miskolci kutatások. *Fordítástudomány ma és holnap*. In: Robin Edina – Zachar Viktor (szerk.) Budapest: L'Harmattan Kiadó. 57–70.
- Farkasné Puklus Márta 2018c. Sprachliche und außersprachliche Faktoren des Gerichtsdolmetschens, erste Ergebnisse eines ungarischen Forschungsprojektes In: Erika Kegyes (Hg.): *Sprachen, Literaturen und Kulturen im Kontakt. Beiträge der 25. Linguistik- und Literaturtage der GeSuS, Miskolc/Ungarn 2017*. Hamburg: Kovač. megjelenés alatt.
- Hale, Sandra – Valero-Garcés, Carmen – Martin, Anna 2008. Controversies over the Role of the Court Interpreter. In: Valero-Garcés, Carmen – Martin, Anna (eds.) *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and Dilemmas*. Netherlands: Benjamins. 100–102.
- Horváth Ildikó (szerk.) 2017. *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. Budapest: Hvg-Orac.
- Horváth Ildikó (ed.) 2018. *Latest Trends in Translation Studies*. Budapest: Eötvös Kiadó.
- Kadrić, Mira 2004. Sichtbare Gerechtigkeit in gedolmetschten Verhandlungen. *Juridikum* Vol. 2004. No. 4. 195–200.
- Kadrić, Mira 2009. *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen, Anforderungen, Kompetenzen*. Wien: WUV.
- Lesetár Péter 2016. *Bírósági, hatósági tolmácsolás és szakfordítás*. Budapest: Magánkiadás.
- Mikkelson, Holly 2000. *Introduction to Court Interpreting*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Morris, Ruth 1995. The Moral Dilemmas of Court Interpreting. *The Translator* Vol. 1. No.1. 25–46.
- Puklus Márta 2018a. Tolmácsolás a tárgyalóteremben. „Elvesztettem a fonalat, hol tartunk?” In: Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó. 223–240.
- Puklus Márta 2018b. Két tolmácsolt bírósági eset tanulságai. In: Horváth Ildikó (ed./szerk.) *TransELTE 2018*. Proceedings of the 20th International Translation Studies Conference organised by the Department of Translation and Interpreting of ELTE University (23–24 March 2018, Budapest, Hungary)/Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 20. nemzetközi fordítástudományi konferenciájának előadásai. Budapest, 2018. március 23–24. (megjelenés alatt)
- Seresi Márta – Láncoş Petra Lea 2017. Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán – A gyakorló tolmácsok szemével. *Magyar Jogi Nyelv* 1. évf. 2. szám 1–7. [<https://joginyelv.hu/tolmascolas-az-europai-unio-birosagan-a-gyakorlo-tolmascok-szemevel/>]
- Vinnai Edina 2017. Tolmácsolás a jogi eljárásban. *Miskolci Jogi Szemle* Vol. XII. különszám 133–142.